

O altruistoch a egoistoch

Nedávno som pri potulkách internetom náhodne narazil na domovskú stránku jedného vysokoškolského učiteľa. Nezaujal ma tak celkový obsah, ako poznámka pod fotografiou autora: „Moje účinkovanie na vysokej škole je prejavom *altruizmu* a pre zabezpečenie svojej rodiny sa musím venovať iným aktivitám“. Tento nemenovaný prírodovedec explicitne vyjadril názor podstatnej časti predstaviteľov akademickej obce, ktorí verejne i súkromne (už chronicky) zdôrazňujú, že nebyť ich *altruizmu*, vyššie vzdelanie by na Slovensku skolabovalo.

Obávam sa, že *altruistický* prírodovedec a jeho kolegovia sa dopúšťajú omylu, a ich správanie má na ich okolie úplne opačný efekt, ako postuluje predchádzajúce tvrdenie. To, či je nejaké správanie *altruistické* sa dá testovať kvantitatívne pomocou vzťahu, ktorý do biológie zaviedol William D. Hamilton: $b - c > 0$, kde c reprezentuje straty altruistu a b zisky príjemcu. Inými slovami, aby sme správanie mohli označiť za altruistické, zisky príjemcu musia byť vyššie, ako straty poskytovateľa. V biológii je komoditou, s ktorou altruista obchoduje *fitness*, schopnosť prežitia a reprodukcie v daných podmienkach prostredia. Reprodukcia pritom nemusí byť priama: môžem sa jej vzdať, ak moje správanie zvýši pravdepodobnosť prenosu kópií mojich génov do ďalšej generácie. Ak pomôžem svojmu dieťaťu v situácii, ktorá ma môže stať život, stratím síce možnosť splodiť ďalšieho potomka, ale zachránim kópie mojich génov, ktoré zedia moji vnuci. Klasickým príkladom altruistického správania, ktorý využil aj Hamilton pre vysvetlenie biologickej podstaty altruizmu, sú sterilné včelie robotnice, pre ktoré je v dôsledku špecifického rozmnožovania týchto blanokrídlovcov efektívnejším prenosom kópií svojich génov obetovanie vlastnej reprodukcie v prospech kráľovnej produkujúcej ich súrodencov. Príbuzenské vzťahy však nie sú nevyhnutnou podmienkou altruistického správania. U organizmov žijúcich v skupinách dochádza medzi nepríbuznými k častej kooperácii, ktorá spĺňa požiadavky Hamiltonovej nerovnice. Tieto kooperatívne vzťahy je možné študovať matematickým modelovaním, ktoré je inšpiratívne pre ekonómov, biológov i sociológov. (Stojí za to prečítať si knihu *Origin of Virtue* od Matta Ridleyho, ktorá vyšla v českom preklade Původ cnosti vo vydavateľstve Portál, v ktorej autor popisuje množstvo príkladov altruizmu i rôzne hypotézy, ktoré ho vysvetľujú. Za zmienku tiež stojí aj fakt, že na Slovensku sa počítačovému modelovaniu kooperácie venuje Jiří Pospíchal na Chemicko-technologickkej fakulte STU v Bratislave).

Vráťme sa však na začiatok predchádzajúceho odstavca. Vyhovuje Hamiltonovej nerovnici správanie tých akademikov, ktorí sa na Slovensku vyhlasujú za *altruistov*? Odpoveď logicky závisí od hodnoty b , t.j. od ziskov ich okolia. Nedávno som na chodbe stretol funkcionárku fakulty, ktorá s ustaraným výrazom v tvári a vyvrátenými očami popisovala mizériu svojho pôsobenia na tejto inštitúcii. Viditeľne a úprimne pre ňu toto pôsobenie predstavuje obeť. A utrpenie. A nešťastie. Hoci to nemám overené, som si takmer istý, že pri vytváraní svojej webovskej stránky učiteľ-*altruista* s úvodu pociťoval rovnaké utrpenie, nešťastie a sebaľútosť. Možno aj slzu vyronil nad svojim trpkým osudom. Robí to však pre všeobecné dobro: pre dobro študentov, kolegov, inštitúcie... Skutočne?

Môže však nešťastný človek prinášať šťastie a pohodu svojmu okoliu? Môže sebaľutujúci sa učiteľ indukovať sebavedomie u svojich žiakov? Kompenzujú spoločenské zisky jeho osobné straty? „Len ten môže zapáľovať, kto sám horí“, píše

Komenský. Nešťastníci nemajú šancu zapalovať. Naopak. Hasia nadšenie a roznášajú svoje mindráky. Svoje vlastné straty obohacujú o straty okolia. Ich správanie teda nemôže byť definované ako altruistické. Skôr ide o akúsi formu masochizmu, ukájajúceho bolestíntstva, tak často sa vyskytujúceho práve v slovenskom časopriestore. Doba nám nikdy nepriala, osud k nám bol vždy krutý, ale my sme vždy nejakو prežili, obetovali sme svoje životy v prospech našich detí. Nemali sme šťastné životy, absolvovali sme ich v utrpení, ale spoločnosť to snáď niekedy ocení. Tieto a podobné formy bedákania nie sú koncentrované do kysuckých krčiem; tvoria podstatnú časť „diskusí“ v kanceláriách na akademickej pôde.

Predstavme si manažéra, ktorý na svojich podriadených hneď z rána vychrlí sériu sťažností na svoj ťažký údel podnikateľa, ktorý mu umožňuje len tak-tak živiť a pretĺkať sa životom do mizerného dôchodku. Schopnejší zamestnanci takejto firmy skôr či neskôr dezertujú. So šéfom ostane priemer, ktorý sa zapojí do futilného nadávania na pomery. Situácia logicky vyústi do bankrotu.

Premiestnime sa opäť na akademicnú pôdu. Schopní a racionálne uvažujúci študenti, ktorí sú neustále vystavení negativizmu svojho okolia a odovzdanosti pomerom, nemienia stráviť podstatnú časť svojho života v potápajúcej sa lodi. Na palube opäť ostáva len priemer...

Reálny scenár je teda úplne opačný, ako postulujú „obetavci“ popísaní vyššie; problémy vysokého školstva sú z podstatnej časti spôsobené práve ich postojmi a správaním. Študenti nepotrebujú pseudoaltruistov, ktorí sa bičujú svojim nešťastím. Potrebujú hobbesovských egoistov, ktorí v duchu predstáv Adama Smitha uspokojujú sebecké záujmy a tým slúžia všeobecnému prospechu. Profesori na univerzitách v Heidelbergu, Stanforde, či vo Viedni sú sebci, ktorí na týchto miestach naplňajú svoje vlastné ambície. Ani jedného z nich by nenapadlo tvrdiť, že hoci majú možnosti uplatniť sa oveľa lepšie, ostávajú nie kvôli sebe, ale kvôli svojim študentom. Kolegovia by ich vysmiali, študenti vypískali. (Na rozdiel od slovenských študentov, ktorí na fňukanie svojich pedagógov nereagujú s odporom, ale s apatickým pochopením).

Deformácie vzdelávania, ktoré si nesieme z minulosti majú za následok celú skupinu príčin ťažkostí vytvoriť z akademickej pôdy substrát pre radostnú sebeckú sebarealizáciu. Celková finančná podpora školstva je nedôstojná. Veľká časť prostriedkov sa pritom rozdeľuje nekompetitívnym spôsobom hraničiacim s porušovaním zákona. Podstatné pre úspech nie sú schopnosti, ale známosti, pseudopriateľstvá a oportunistické klany. Súčasné slovenské reálie vzdelaniu skutočne neprajú.

Problém je však aj na „druhej strane“. Od našich predkov sme kultúrne zdedili aj archetypálne vzorce správania, ktoré nás spolu s „objektívnymi“ príčinami tlačia do šedivosti. Pre nás je oveľa prirodzenejšie kolektívne nariekanie, ako snaha o individuálne vynikanie. Akosi sa to nepatrí. Akosi to naše slovenské pomery ťažko znášajú. Problémom je, že našim nihilizmom efektívne infikujeme aj našich študentov. Prváci na Prírodovedeckej fakulte na otázku čo je ich vedecký sen, na čom by chceli bádať po skončení vysokej školy, sú schopní prezentovať celý repertoár nápadov od konformných po výnimočne originálne, ale veľa z nich jedným dychom dodáva, že si ich realizáciu na Slovensku nevedia predstaviť. Ich argumenty sa pritom prekrývajú so slovníkom ich učiteľov.

Cieľom slovenskej akademickej komunity by malo byť vypestovať kult egoistického učiteľa. Človeka, ktorý bude možnosť pracovať s najtalentovanejšími

príslušníkmi mladej generácie považovať za ideálnu možnosť seberealizácie a nie za smutný osud, ktorý útrpne znáša. Človeka, ktorý bude svoje sebecké motívy rozširovať po svojom okolí a nakazi nimi čo najviac nadpriemerných študentov. Človeka, ktorý bude bojovať za zmenu pomerov na slovenských univerzitách vo svojom sebeckom záujme a nie s predstieraním sebaobetovania sa v prospech ostatných.

Svet na slovenské vysoké školstvo pozerá s poľutovaním a ľuď, ktorí v ňom pracujú zahraničná tlač často označuje za obetavcov. Poľutovanie je však ponižujúce. Ak sa chceme tohto poníženia zbaviť, musíme sa najprv zbaviť našej sebaľútosti.

Ľubomír Tomáška
Slovo 6, č. 5, str. 19